

Constance Perin

With Man in Mind

An Interdisciplinary Prospectus for Environmental Design

M. I. T. Press, Cambridge, Mass., 1972.

Možda bi moto ovog prikaza mogla biti početna rečenica knjige, iz koje se vidi da je riječ o jednom od malobrojnih djela, koja se bave teorijskim i praktičnim pretpostavkama, te uvjetima integralnog oblikovanja okoline (environmental design). Rečenica glasi: »Možemo čuti arhitekta i planera da pitaju: zašto su ljudi toliko tvrdoglavi ili nepovjerljivi te se ne koriste mjestima i prostorima koje za njih projektiramo, ili ih bar pravilno ne koriste? A ljude možemo čuti kako odgovaraju: Zašto ih arhitekti i planeri oblikuju bez srca očekujući da u njima živimo? Zašto najčešće izostavljaju ono što je za nas toliko važno?«

Ipak, autorica ponajprije piše o stručnom radu. Ističe da se o multidisciplinarnosti prakse arhitektonskog, urbanističkog i prostornog planiranja i projektiranja ne može mnogo govoriti jer je u mnogome prožeto tradicionalnošću i konvencijama. Obrazovanje arhitekata, na primjer, konceptijski se još zasniva na receptima »beaux-arts«. Programi prostornih uređenja obično ne sadrže kvalitativne kriterije koji interesiraju naručioce i korisnike djela. Urbanisti i arhitekti ne snose jedini krivicu ako odgovorni za ciljeve programa, te društveni znanstvenici ne žele sudjelovati u rješavanju problema.

Autorica smatra da postoje različita ograničenja u teoriji i praksi oblikovanja okoline. Iako se začeci vrlo izraženih barijera između projekatata i društvenih znanstvenika kriju još u obrazovanju, *nema ni većih globalnih zadataka* gdje bi suradnju bilo moguće adekvatno uspostaviti.

Projektanti (arhitekti, urbanisti, dizajneri) obično se obraćaju sociolozima tražeći, npr. neke *konkretno recepte*, socijalne pokazatelje koje bi mogli upotrijebiti u nekom zadatku, umjesto da do suradnje dolazi već pri definiranju ciljeva i osnovne strategije. S druge strane, svaki zadatak oblikovanja je konkretan i pretpostavlja metodologijski adekvatnu primjenu teorija koje sadrže uopćene tendencije, kriterije i varijable. I tu nastaju teškoće i ograničenja: projektanti nemaju adekvatnih metoda, posebice za interdisciplinarni rad. Stručnjaci društvenih znanosti nastoje pak u svakom urbanističkom zadatku primijeniti i univerzalne metodologijske principe.

Svako projektiranje okoline mora pronalaziti odgovore na neku zadanu situaciju. Mora se osloboditi shematizma i stereotipnosti. Korištenje pojmova kao: hu-

man — nehuman, bez poblížeg određivanja njihova sadržaja očito još više otežava sporazumijevanje. Društvene znanosti, ne mogu zamijeniti već samo nadopuniti projektantsku intuiciju i iskustvo, dajući mu idejne i teorijske osnove i smjernice.

Društvene znanosti bile su dosad zatvorene, okrenute same sebi dok su vezu sa tzv. primijenjenim naukama i djelatnostima uspostavljale tek na poziv. One su *promatrale socio-ekonomske karakteristike, a ne bit društvenih procesa*. U sociološkim istraživanjima to je značilo, npr. ispitivati kategorije stanovanja, a ne društvenu transformaciju obitelji.

U praksi neke teškoće oblikovanja okoline proizlaze iz *sistemskih zakonitosti*. Dok za konačne projekte projektant uglavnom raspolaže s potrebnim podacima i s dovoljnom sigurnošću može predviđati posljedice, u velikim sistemima (kao što su kompleksni prostorni planovi) njegove greške bit će vjerojatnije. Za konkretne projekte njegova bi neposredna odgovornost, prema tome, morala biti znatno veća. Baveći se pitanjima odnosa okoline i ponašanja ljudi, Perinova kritizira tradicionalističke modele, koji odgovore traže u klasičnom biheviorističkom pristupu: *kakav je efekt fizičke sredine na ponašanje ljudi*. Neka suvremena istraživanja pokazala su, međutim, da ne postoji neposredna povezanost između fizičke sredine i društvenog ponašanja; da ne postoji uzročno-posljedični odnos između loše kvalitete stanovanja i »socijalne patologije«. No radi se i o pitanju kvalifikacije ambijenta i načina određivanja atributa. Autorica kaže: »Ne treba nas čuditi što društveni odnosi uvijek prate prostorno uređenje i njegove fizičke nosioce. Međutim, kvaliteta tih odnosa toliko je funkcija varijabla, koje nisu ni prostorne ni fizičke prirode, da je istraživanje dizajna okoline u cilju predviđanja te kvalitete većinom na krivom putu« (str. 37).

Prvo poglavlje koncentrirano je na ograničenje teorija oblikovanja okoline, na poteškoće i probleme u komunikaciji između društvenih i projektantskih djelatnosti.

U poglavlju *Suradnja u stvaranju teorije ljudske prirode za oblikovanje okoline*, autorica polazi od stanovišta da »ljudska priroda« nije istraživana za oblikovanje okoline. Dakle, u zabludi su svi koji vjeruju u neposrednu prenosivost sredenosti fizičke sredine na plan doživljaja. Insistiranje na *formalnoj harmoniji prostora* često je izraz otuđenja (npr. forsirano građenje trgova bez njihova društvenog smisla). Estetska percepcija ima relativan značaj, te nas sama po sebi ne može zadovoljiti. Autorica smatra da je »...učinak okoline na ponašanje ljudi zapravo stupanj do kojeg okolina odgovara ljudskim potrebama, tako da su adaptacije koje ljudi vrše zapravo mjerilo fizičke primjerenosti okoline« (str. 42).

Budući da ljudske potrebe imaju neke opće karakteristike, one mogu biti osnova odnosa prema okolini u posebnim i općim slučajevima. Određenja okoline mogu, prema tome, biti ili *strukturirana, direktivna i autoritativna*, ili, nasuprot, *otvorena i fleksibilna*. Između tih polova stoji prikladna, primjerena, kongruentna okolina. Prikladna okolina nije unaprijed pripremljena univerzalna i idealna situacija. Kao imperativ dizajna ona mora uzeti u obzir ponašanja budućih korisnika. Kako izbjeći *odviše predodređeno ili sasvim neartikulirano* uređenje okoline? »Sam proces oblikovanja mora da bude vođen ljudskim potrebama: predmet u okolini ne leži čekajući da svojim svojstvima djeluje na osobu. Umjesto toga, osoba treba da djeluje na predmet« (str. 46). Prema tome, treba razlikovati dva odnosa: *biti u okolini ili u njoj djelovati*. Premda naglašava da još uvijek ne znamo što su »prave stvari koje moramo činiti u oblikovanju okoline« autorica ustraje na tezi da je »utemeljitelj« nove okoline naručilac. Dakle, težište treba da je *na projektantskom programu*: jer je »dizajn program spona između početne zamisli i njene razrade« (str. 59).

Pod programiranjem Perinova misli na institucionalizaciju djelatnosti gdje »se revolucionira sam proces oblikovanja okoline« (str. 63). Prihvaćanje takve institucije otvara i aktualizira niz problema: npr. neoperacionalizirane želje i potrebe korisnika. Ljudi lakše kažu što *ne žele*, ali takvi iskazi malo vrijede za operativne postupke. Kako timski realizirati projektantske programe da bi se ujedno društvenim znanostima osiguralo konstruktivno praktično djelovanje? Perin konstatira da je opravdano nezadovoljstvo dosadašnjim sudjelovanjem građanstva u odlučivanju (citizen participation), jer mu se tek manipulatorski dozvoljava da bira između ponuđenih alternativa.

U poglavlju *Namjere dizajnera prema čovjeku* Perin dotiče početne studije o novim mogućnostima ljudskog djelovanja u okolini. Uvodi pojam »behavior circuit« (područje ponašanja) te kaže da se »ta koncepcija može činiti kao neka prisilna metoda za otkrivanje onoga što ljudi u toj okolini čine i vrednuju. No ta će koncepcija, nadajmo se, smanjiti vjerojatnost dileme: primarnost predmeta ili čovjeka« (str. 71). U tom smislu, naglašava autorica, »područja ponašanja« nemaju ništa zajedničko sa studijom »pokreta i vremena«. Štoviše, ta se koncepcija protivi svim usporedbama čovjeka s radom stroja. U određivanju »područja ponašanja« (a radi se i o nesvjesnom ponašanju i interakciji) teškoće su semantičke naravi. Naš deskriptivni vokabular za fenomene okoline dobro je razvijen, ali je manjkav u definiranju ljudskih djelatnosti, budući da je povezan s anahroničnim i tradicionalističkim načinima života. Stoga, takvim pojmovnim sustavom čak sužavamo predodžbu o raznolikosti ljudskih djelatnosti i ponašanja. »U imaginaciji nam nedostaje sposobnost povezivanja oblikovnih modela s modelima korištenja« (str. 116).

Očekivalo bi se, nakon niza skeptičnih tvrdnji i po intonaciji teksta, da će zaključak biti vrlo crn. Međutim, autorica izričito izjavljuje da je, što se budućnosti tiče, *optimista*. Ne samo zato što nalazi da je licemjerno govoriti i zalagati se za ljudsku sreću, a da se ne gleda vedro na budućnost ljudskog života, nego i zato što usprkos svim ograničenjima *znamo više no što činimo*.

Ako je tako, treba pristupiti fundamentalnim istraživanjima u programiranju i projektiranju okoline u dva pravca: istraživanjima *pojedinih slučajeva* (case study) te istraživanjima općih uvjeta koji proizlaze iz prihvaćenih regulativa društvene organizacije u nekoj sredini.

Pri kraju, u poglavlju *Mogućnosti*, vizija je autora: »Primjerenija i ljudskija okolina vrlo će vjerojatno biti drukčija u svojim polaritetima od današnjih estetskih ideala: niti će to biti čelično-staklene kutije kao one postavljene na *Elizejskim poljanama* preplavljene tipografskim znakovima, niti okrećena sela za pješake na vječnom suncu.« Okolina će postati dakle raznovrsnija i prikladnija ljudima.

U prilogu autorica daje popis onoga što se ne bi trebalo naći u privlačnom okolišu i elemenata koji su potrebni u nekom stambenom kvartu — a koji su nastali prilikom projekta za San Francisco Community Renewal Program i za jedno istraživanje University of Pennsylvania.

Nadahnuo i kritički lucidno izlaganje postepeno slabi, da bi najzad malaksalo pred neumoljivom stvarnošću Amerike na koju se knjiga eksplicitno ili implicitno obara. Predodžbu o angažiranoj društvenoj suradnji prekriva paučina milostivih državnih programa bez kojih kao da ništa nije moguće obuhvatnije uraditi, a činjenica da ima *slabo plaćenih ljudi prihvaća se kao neko prirodno svojstvo, baš kao što je to i nagon gladi*. Autorica se spotakla konačno i sama o naivno-optimistički neodređeno svojstvo humanosti, koje je oštro kritizirala s početka. Korisnik je, kao društveno biće, također ostao neodređen i sveden je manje-više na obiteljske razmjere. Prigovarajući biheviorizmu kao da se opet našla u njegovoj blizini. Razvodnjavanje i nedosljednosti ipak ne obezvređuju ovu vrlo zanimljivu knjigu u kojoj nalazimo i vrlo dobru selekcioniranu bibliografiju.

Kritičke analize i upozorenja o mistifikaciji interdisciplinarnosti između društvenih i projektantskih djelatnosti (a to je najčešće spoj između arhitekta, urbaniste i sociologa) i prijedlozi kako izići iz ograničenja, za našu su sredinu više nego instruktivne. Razotkrivaju se netočne pretpostavke o uzročnoj povezanosti između formalnih karakteristika okolinskog konteksta i mišljenja i ponašanja ljudi (teza koja je inače u našoj sredini barem među samim projektantima vrlo rasprostranjena). Insistiranje na programiranju, nailazi upravo u nas na znatne cehovske otpore, u kojemu se reflektira pogrešno obrazovanje i obrana nekih privilegiranih društvenih pozicija. Konačno, teza da su promjene u okolini posljedica ljudskog rada, a ne neke kompleksne nezavisne evolucije, doista je osnovno polazište. Uza sav oprez zbog mogućeg precjenjivanja nedostatnog znanja, čini se, da i za nas vrijedi da više znamo, nego što činimo.

Fedor Kritovac